

9 2
ALLAMI PARISKOLA
KÖNYVTÁRA.

BUDAPESTI SZEMLE

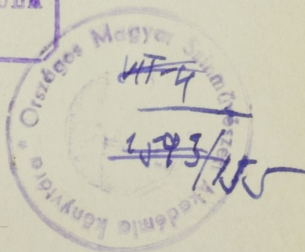
A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL.

NYOLCZVANNEGYEDIK KÖTET.

(226. 227. 228. SZÁM.)

BUDA-PEST
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1895.

ARAB MŰEMLÉKEK. *)

E könyv, mely érdekes tartalmával a művészet történetének egy fölötté fontos fejezetéhez nyújt becses anyagot, közönségünk figyelmét még egy különös szempontból is magára vonhatja. Szerzője egy távol keleten hasznosan működő hazánkfia; könyvét derekas magyar levél kíséretében küldte be hozzánk.

Herz bey hivatása szerint építőmester Kairóban, az arab műemlékek gyűjtésére alapított múzeum bizottságának szakelőadója és a gyűjtemény őre. Az egyiptomi arab művészetről már számos jelentékeny dolgozatot tett közzé; legutóbb a *Bulletin de l'Institut égyptien*-ben a «polychromiáról az arab építészetben». A czimben jelzett könyv az említett múzeumban felhalmozott műkincsek Catalogue raisonné-ját nyújtja.

A nem rég elhunyt Iszmail pasa uralkodása alatt, a hatvanas években, Egyiptomban élénk mozgalom támadt az ó- és középkorból az országban fenmaradt művészeti és irodalmi emlékek föntartása, gyűjtése és tudományos ismertetése körül. Régibb időben, úgyszólván, mind e dolgokra nézve szabad volt a vásár. A legbecsesebb tárgyak csak úgy szétszórva heverték, a vandalismus és üzérkedő kapzsiság martalékaivá lettek, nagyrészt el is kallódtak és a tudomány hasznára csak az esetben

*) *Catalogue sommaire des monuments exposés dans le Musée national de l'Art arabe*, par Max Herz (Le Caire, 1895). LXVI+187 lap, 8-r.

váltak, ha európai gyűjteményekbe (sok van belőlök különösen a londoni Kensington Museumban) találtak utat. Iszmail pasa, ki országát minden áron az európai államok színvonalára kívánta emelni, szívesen hajlott európai tudósok, úgymint benszülött művelt tanácsadóinak szavára, kik nagy közgyűjtemények szervezésére hitták föl figyelmét. S ily tárházak fölszerelésére és folytonos gyarapítására nincs ország e föld kerékségén, mely dúsabb alkalmat nyújtana, mint Egyiptom, mely kiapadhatatlan forrása volt azon anyagoknak, melyekkel évtizedeken át európai nagy múzeumaink legérdekesebb szakosztályai megteltek.

Azon ritka feltűnést keltő fölfedezések, melyek a nagy francia egyptologus Mariettenek, a régi Memphis (Szakkára) talajában eszközölt ásatásait jutalmazták, az Ápisz-sírok, a Szerapeum stb., meglepő tartalmukkal legelőször adtak alkalmat azon eszme megpendítésére, hogy az «Egypt for the Egyptians» elvet a régiségek gyűjtésére alkalmazzák. Az Egyiptom földjéből előkerülő őskori kincseket ne engedjék Európába kivándorolni, hogy, mint idáig történt, a Louvre, a British Muzeum, a berlini régiséggyűjtemény stb. készletét gyarapítsák, hanem marasztalják azon országban, a melynek őskori történetéről és műveltségéről tanúskodnak.

A pasa ez eszmét nem csupán tudományos szempontból, országa kulturája érdekében kapta föl, hanem még politikai tekintetek is hozzájárultak azon lelkesedés és áldozatkészség élesztéséhez, a melyekkel az egyiptomi régiségek múzeumát Mariette bey-jel megalkottatta. Állami törekvéseinek egyik célja volt, hogy országa lakosaiban egy egyiptomi nemzeti öntudatot ébresztszen és élesztzen. A jelenkori Egyiptom lakosságának ethnologiai és felekezeti különféleségét romantikus egység révén akarta kiegyenlíteni, egyuttal az ország állami függetlenségét is ez úton óhajtván előmozdítani. Egyiptom lakosai nem arabok, törökök, négerek, koptok, görögök, hanem: egyiptomiak. Mindent elősegített, a mi csakis a legtávolabbi őskorhoz kapcsolható tudatot fejleszthette.

A Mariette bey kezdeményezése 1864-ben a buláki múzeum megalkotására vezetett. Az erélyesen folytatott ásatások dús eredményei rohamosan felgyarapították ez elsőrendű tudósok kezelésére bízott gyűjteményt, melynek tudományos ismertetéséről és földolgozásáról is szorgalmasan gondoskodtak. 1889-ben szerény buláki hajlékából a volt vicekirály gizei

palotájába, a pyramisok tőszomszédságában, költözött a régiségek egyiptomi múzeuma. Nem épen régiségek őrzésére épült eredetileg e palota; háremépületnek volt szánva. Most már e ház termei is szűknek bizonyulnak a halomra gyűlő kincsek befogadására. A szerencsés kezű Morgan, francia tudós, vezetése alá került gyűjtemény számára most már egy újabb épületet terveznek; ennek ékességét bizonyára a Krisztus előtti III—IV. évezredből származó műemlékek fogják tenni, melyeket csak az utolsó évben Morgan hozott napfényre a föld mélyéből.

A történelmi idők ős kezdeteit érintő e törekvések mellett nem szorulnak háttérbe a középkori Egyiptom emlékei sem. E téren első helyen a nem rég elhunyt Ali pasa Mubárek, tudós miniszter kezdeményezésére alapított nagy nyilvános könyvtárt kell megemlitenünk. Az Egyiptom muhammedán műveltsége által teremtett nagy irodalom, a melynek termékei ezer meg ezer becses és ritka kéziratban mindenfelé szétszórva lappangtak, a régiség emlékeihez hasonló módon volt az elkallódásnak kitéve. Laza őrizet volt az, melyet a mecsetek és medreszék vakfjaiban reájok fordítottak. A legritkább darabok, unicumok eltűntek, vagy ha nem tűntek is el, a tudomány számára teljesen kárba veszttek. Létezésökről is ritka ember bírt sejtéssel; rendezve, lajstromozva egyáltalán nem voltak. Elhatározták, hogy a mi még a fenyegető pusztulástól megóvható, megmentik és hozzáférhetővé teszik. Ez irodalmi kincsek számára 1870-ben egy központi könyvtárt alapítottak; a mecsetekben lappangó becses kéziratokat és sokat, a mit magánosoktól megkeríthettek, a Darb el gamámizban levő miniszterium egy mellékszárnnyában berendezett könyvtári intézetben egyécsítették.

Nem épen könnyű dolog volt a vakf-szabályok ellenére a kéziratokat eredeti helyökről elmozdítani és az illető alapítványok speciális kezelése alól elvonni. A nehézségen úgy segítettek, hogy az egész gyűjtemény igazgatását a vakfok miniszteriumának központi rendelkezése alá helyezték. E miniszterium azóta teljes magánkönyvtárak és alkalmilag kínálózó becses darabok megszerzésével szüntelen gyarapítja az országos könyvesházat, mely mostani állapotában a muhammedán irodalom leggazdagabb és legbecsesebb könyvtárának rangjára emelkedett. Körülbelül 20,000 kötet arab kéziratot foglal már

magában; közöttök a keleti kaligraphia leghíresebb műremekeit és az irodalomból fenmaradt legritkább forrás-munkákat; a kéziratoknak csupa czímei és száraz leírásuk a legutolsó évtizedben kiadott katalogusban hét vaskos kötetre terjednek.

A muhammedán műveltség körébe tartozik azon gyűjtemény is, melynek katalogusát az imént Herz Miksa bey hazánkfia tette közzé.

Az arab művészet, különösen az iparművészet emlékeinek sorsa Egyiptomban egészen a hatvanas évekig még siralmasabb volt, mint az ó-koriaké. Kairó régi mecseteiben, sírkápolnáiban, régi épületek romjai között nagy számmal voltak folyvást találhatók; ott heverték az elképzelhető legelhanyagoltabb állapotban. A mennyiben könnyen elhordható tárgyak voltak, az illető épületek őrzésével megbízott lelkiismeretlen egyének jó baksisért könnyű szerrel beleegyeztek eltávolításukba is. Ily módon a legbecsesebb tárgyak magánosok birtokába kerültek; leginkább Európába és Amerikába hordták szét, a hol magángyűjtők és nyilvános gyűjtemények kincseit gazdagítják. Ekkép kallódtak el a mór üvegipar és keramika legbecsesebb emlékei, melyek a legkülönbélebb korszakokból találhatók voltak Egyiptomban. Ez állapotokon 1869-ben segített Iszmail pasa, midőn Salzmann építőmester előterjesztésére az arab művészet még fönmaradt emlékeinek összegyűjtését és együttes őrzését elrendelte. Az új kultur-vállalatnak lelke az építészeti munkáiról híres német Franz bey volt, a mór művészet jelenkori tekintélyei között mindenesetre a legelsőek egyike, kinek a műtörténet e fejezetét tárgyaló kézikönyv (*Die Baukunst des Islam*, 1889, a darmstadti *Handbuch der Architektur* egy része) *Prisse d'Avennes* nagy munkái és Stanley Lane Poole rövidebb vázlata (*The art of the Saracens in Egypt*. London 1888) mellett e téren a legalkalmasabb útmutatóul ajánlható. Az ő buzgalmának és szakismeretének köszönhető az arab művészet kairói múzeumának létesülése. A szépségéről hajdan híres, most már romladozó Hákim-mecset (építve a magát az istenség incarnatiójának hirdető Hákim fatimida khálifa idejében, 1003-ban) erre alkalmas egy szárnyát rendezték be, az arab művészetnek a vandalismus elől még megóvható emlékei számára. Az új gyűjtemény gondozását, gyarapítását és tudományos kezelését a kormány egy szaktudósok-

ból összeállított bizottságra ruházta; Franz, a gyűjtemény első szervezője, volt egyuttal első őre is; 1887 óta nyilvános hivatalaitól visszavonulván, e múzeum vezetése is más kezekre került. 1892 óta Herz bey van az ör teendőivel megbízva.

Az arab művészet múzeuma jelen terjedelmében még nem nevezhető gazdag gyűjteménynek; tényleg alig áll fenn másfél évtized óta. A tárgyak összegyűjtése csak nagy nehézségekkel volt eszközölhető. Fejlődő állapotban van; gazdagságra semmi esetre nem vetekedhetik idősebb testvéreivel, a régiségek gizei tárházával; tárgyai is aprólékosabbak, kevésbé világgraszolók azon nagyszabású gyűjtemény kincseinél. Azonban már most is az arab művészet tanulmányozásának legelőkelőbb forrásait nyújtja. A tárgyak tudományos szempontok, főképp fejlődéstörténeti mozzanatok alapján, anyaguk szerint több csoportba vannak rendezve; ugyanis egy-egy csoportot alkotnak: 1. a szobrászati művek, kőtárgyak (különösen érdekesek a szebilek-nek nevezett régi közkutakhoz tartozók); 2. réz- és bronz-; 3. üveg- és zománczművek (régii mecsetek függő lámpái stb.); 4. fatárgyak; 5. keramika; 6. könyvkötészet. E csoportok nyolcz természet vesznek igénybe; ezeken kívül a folyosókon számos tárgy vegyest van kiállítva. Összesen közel fél ezer tárgy van itt összegyűjtve. Ezeknek katalógusát most Herz bey munkájában találja az érdeklődő közönség.

Nem pusztá meghatározását és száraz leírását nyújtja H. úr az őrizetére bízott gyűjteménynek. Egy terjedelmes bevezetésben igen ügyes és elolvasásra minden tekintetben méltó történelmi átnézetét tárja elénk az arab művészet fejlődésének. Az egyes csoportokat külön értekezésekkel vezeti be, melyekben különös tekintettel van egyrészt a bennök mutatkozó történeti fejlődés mozzanataira, másrészt az arab műtörténet tárgyalásában újabb időben fölmerült szempontokra. Így p. o. gyakran tér rá Gayet thésisére, mely részletes jelenségeket túlzóan általánosítva, különös súlyt helyez az arab művészetnek a kopt és byzanci művészettől való függési viszonyára. Nagy érdeme H. ismertető katalógusa e részeinek, hogy különös ügyet vet azon művészeti mozzanatokra és sajátságokra, a melyek az egyiptomi arab művészet és műipar egyéni jellegét teszik és a mór stílust gyakorló egyéb országok művészeti termékeitől megkülönböztetik. E speciális egyiptomi vonások fejlődésének nagyrészt megvoltak a történelmi okai. Így például Herz reá-

mutathatott volna még Van Berchem Miksa genfi tudós monographiájára is, Egyiptom építészeti emlékeiről a fatimida korszakban. E munkában a svájci tudós igen alaposan mutatja ki az egyiptomi mecset-stilusnak, különösen pedig a mináreteknek megkülönböztető sajátosságait e korszak templomi emlékein, melyek az uralkodó siitaság túlnyomó befolyása alatt, e felekezet hazája, Perzsia építőművészetének sok jellemző vonását kölcsönözte át. (*Notes d'archéologie arabe. Monument et inscriptions fatimites.* Paris, 1891.) A H. fejtegetései során kimutatott azon idegen hatások között, melyek időnként az egyiptomi arab művészetre módosítólag folytak be, egy részlet kiváló módon ragadja meg a figyelmet. A keresztes hadjáratok idején ugyanis a keresztesektől Palesztinában teremtettt építkezési művek is újabb motivumokat vezettek be a muhammedánok alkotó modorába. Még erősebb keresztyén hatások érvényesülnek a török hódítás után. A törökországi mecsetek stílusának megkülönböztető sajátosságai a byzanci egyházi építészetből fakadtak; az oszmán törökség a XVI. század óta a Nilus völgyében is ily stílusú mecseteket alkot, melyeket a régibb modorúaktól szegényebb ornamentikájukon kívül főképen a kupolyák alkalmazása különbözteti meg. A kétféle rendszer összegyúrása miatt aztán az utolsó századokban számos épületen valami vegyes stílus is érvényesül, mely az arab művészetnek teljes hanyatlását jellemzi.

A szerző fejtegetéseit és leírásait a könyve tárgyaúl szolgáló múzeum érdekesebb mutatóványainak képmásolataival kíséri, melyek nagyérdekű könyvének különös ékességeül szolgálnak és tanulságát nagyban gyarapítják.

GOLDZIHÉR IGNÁCZ.